

Μακεδονικά

Τόμ. 35 (2006)

Μια παπική αντιπροσωπεία στην Θεσσαλονίκη (;1386)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.14](https://doi.org/10.12681/makedonika.14)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2011). Μια παπική αντιπροσωπεία στην Θεσσαλονίκη (;1386). *Μακεδονικά*, 35, 285–290.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.14>

ΜΙΑ ΠΑΠΙΚΗ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΙΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ (; 1386)

Τὴν ἀνοιξη τοῦ 1382 ἔφθανε μὲ τιμὲς καὶ ἐλπίδες γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε΄ τοῦ Παλαιολόγου, σὲ μία περίοδο ὀδυνηρῶν περιπετειῶν γιὰ τὴν πόλιν μας καὶ τὴ μεσαιωνικὴ μας αὐτοκρατορία. Ἡ Θεσσαλονίκη, χάριν στὸν ρομαντικὸ αὐτὸν διοικητὴ, εἶχε καταστῆ τὸ κέντρο τῆς ἀντιστάσεως ἔναντι τοῦ ἐπελαύνοντος ὀθωμανικοῦ κινδύνου καὶ ὁ Μανουὴλ ἔπραξε ὅσα ἠδύνατο νὰ πράξει γιὰ τὴν ἀναχαίτισή του συνεννοούμενος γιὰ τὴν περίσταση μὲ τὸν ἀδελφὸ του Θεόδωρο καὶ τὸν Nerio Acciajuoli. Ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Θεσσαλονικέα διδάσκαλό του φιλενωτικὸ φιλόσοφο Δημ. Κυδώνη –τοῦ τελευταίου αὐτοῦ ἔχουμε τὶς ἐπιστολές καὶ τεκμαιρόμεθα γιὰ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀγωνία τοῦ Μανουὴλ– ἀποτελεῖ τὴν κυριότερη πηγὴ τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς¹. Πέραν τῶν λοιπῶν φροντίδων του γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἀμύνης τῆς πόλεως ὁ Μανουὴλ ἐπεχείρησε νὰ ἔχει τὴν ὑποστήριξη τῶν Δυτικῶν· γι' αὐτὸ καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ χειμῶνος τοῦ 1385 κατέστη γνωστὴ ἡ πρόθεσή του νὰ στείλει πρεσβεία στὸν Πάπα², ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν κληρικὸ Εὐθύμιο τὸν μετέπειτα, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως (1410-1416)³ καὶ τὸν Λατῖνο θεολόγο ἀγνώστου ὀνόματος, καὶ φερόμενο ὡς Μαῖστορα στὶς ἐπιστολές· ὁ Εὐθύμιος ὅμως ἦταν φανατικὸς ἀνθηνωτικὸς, πράγμα ποὺ προεκάλεσε τὴν εἰρωνεία τοῦ Κυδώνη ποὺ φαίνεται ὅτι εἶχε κύριο ρόλο τὶς ἀποφάσεις τοῦ Μανουὴλ. Ὁ αὐτὸς Κυδώνης ἐξέφραζε τοὺς φόβους του καὶ γιὰ τὸ ἀντιδυτικὸ πάθος τῶν Ἑλληνοφρονῶν, ἀλλὰ καὶ παρατηροῦσε ὅτι κακῶς ὁ Μανουὴλ δὲν τὸν ἐνημέρωσε γιὰ τὴν πρεσβευτικὴ αὐτῆ ἀποστολὴ στὴ Ρώμη καί, τέλος, ὅτι ἦταν ἔτοιμος, ἂν τὸ ἤθελε ὁ Μανουὴλ, νὰ ταξιδέψει καὶ αὐτὸς στὴν Ἰταλία⁴. Ἐγγραφε, ὡσαύτως, ὅτι

1. Ἀθ. Ε. Καραθανάσης, «Ξαναδιαβάζοντας τὴν ἀλληλογραφία Δημητρίου Κυδώνη καὶ Μανουὴλ Παλαιολόγου (1382-1387) - Ἡ Θεσσαλονίκη κέντρον τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων», στὸν τόμο *Χριστιανικὴ Θεσσαλονίκη - Παλαιολόγειος ἐποχὴ*, ΚΒ΄ Δημήτρια - Ἐπιστημονικὸ Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 1989, σσ. 66-86. Βλ. κυρίως ἐδῶ σσ. 80-81.

2. Δυστυχῶς λείπουν ἀπὸ δυτικῆς πλευρᾶς πληροφορίες, γι' αὐτὴν τὴν προσπάθεια τοῦ Μανουὴλ, ἀφοῦ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Στ΄ ποὺ ἀφοροῦσε τὴν περίοδο 8 Ἀπριλίου 1383 - 22 Σεπτεμβρίου 1386 χάθηκε, καὶ οὔτε ὑπάρχει καμμία σχετικὴ μνεία τῶν συζητήσεων τοῦ Μανουὴλ μὲ τὸν Πάπα Κλήμεντα Η΄. Οἱ μόνες σχετικὲς πληροφορίες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ Δημητρίου Κυδώνη καὶ κυρίως ἀπὸ τὶς ἐπιστολές 310, 311, 314, 302-306, 308, 309, 313, 315, 316, 318, 322, 327, 334, 335, βλ. R.-J. Loenertz, *Démétrius Cydones, Correspondance*, τ. 2, Città del Vaticano, 1960.

3. Πρὸς τὸν ὁποῖο ὁ Μανουὴλ ἀπέστειλε τὶς ὑπ' ἀριθμ. 39, 40, 51, 55 ἐπιστολές, βλ. G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone ed altri appunti*, Studi e Testi, Città del Vaticano, 1931, σσ. 516-517.

4. Loenertz, ὁ.π., 314, ὅπου ὁ Κυδώνης, γράφοντας σὲ ἀγνωστὸ μας Θεσσαλονικέα, στὸ τέλος τοῦ 1385, θαυμάζει τὴν πρωτοβουλία τοῦ Μανουὴλ, ἀλλ' ἐκφράζει, ὡς ἐλέγχθη, τὶς ἀνησυχίες του γιὰ τὴ στάση τοῦ Εὐθυμίου, φανατικοῦ ὀρθοδόξου καὶ ἀνθηνωτικοῦ. Πῶς θὰ μιλήσει καὶ πῶς θὰ σταθεῖ αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ Πάπα συζητώντας μὲ αὐτὸν γιὰ τὸ filioque; Φοβεῖται μάλιστα μήπως ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀποτύχει ἡ ἀποστολὴ τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ αἰτία θὰ εἶναι ὁ Εὐθύμιος, ὁ ὁποῖος, ὡς γράφει ὁ Κυδώνης, εἶναι κοινὸς φίλος, τοῦ ἴδιου δηλαδὴ καὶ τοῦ

μπορούσε να προετοιμάσει την επίσκεψη των δύο άπεσταλμένων του Μανουήλ, ότι δεν άμφισβητούσε τη ρητορική δεινότητα του Λατίνου Μαΐστορος της Θεολογίας. Πάντως, αυτός ο Μαΐστωρ της Θεολογίας, μάλλον Δομηνικανός, πρέπει να ήταν καθηγητής σε κάποιο ιταλικό πανεπιστήμιο, να ήταν έλληνομαθής και να είχε τον ρόλο του διερμηνέως στις συζητήσεις της θεσσαλονίκειας άποστολής στη Ρώμη· είναι άγνωστο, ώστόσο, για ποιόν ρόλο εύρισκόταν αυτή τη συγκεκριμένη εποχή στη Θεσσαλονίκη. Ο Κυδώνης έγραφε στη μνημονευθείσα έπιστολή του (χειμώνας ή άνοιξη του 1384-1385) προς τον Μανουήλ ότι ήδη είχε στείλει έπιστολές προς τους φίλους του στη Ρώμη για να διευκολύνουν την παραμονή της ελληνικής αντιπροσωπείας εκεί⁵. Ένημέρωνε, μάλιστα, καθώς έγραφε, και τον κορυφαίο και τον περι αυτόν χορόν, δηλαδή τον Πάπα Ούρβανό⁶. Για τον Λατίνο Μαΐστορα δεν εξέφραζε καμμία γνώμη, αφού δεν τον έγνωριζε, γι' αυτό και παρέπεμπε την κρίση των ίκανοτήτων του στους φίλους του στη Ρώμη⁷. Φυσικά, το ζητούμενο ήταν η στρατιωτική βοήθεια από τη Δύση⁸. Στη μακροσκελή έπιστολή του Κυδώνη άπήντησε ο Μανουήλ με ολιγόλογη έπιστολή, εξηγώντας τον χαρακτήρα της άποστολής⁹.

Το θέμα, βεβαίως, είναι στην περίπτωση μας κατά πόσον ο Μανουήλ ήταν ειλικρινής σ' ό,τι άφορ ά στην ένωση των Έκκλησιών, την όποία είναι προφανές ότι θα συνεζήτησε πολλές φορές με τον εν λόγω Μαΐστορα κατά την παραμονή του τελευταίου στη Θεσσαλονίκη. Και βεβαίως και με τον, ούτως ή άλλως, φιλενογικό Δημήτριο Κυδώνη. Η πολιτική του Μανουήλ επί του θέματος της ένωσης των Έκκλησιών κατά τα έτη που ήταν αυτοκράτωρ (1391-1425), κατά το μάλλον και ήττον άνθενωτική, άποδεικνύει ότι ο Λατίνος Μαΐστωρ ούδόλως έπεισε τον Μανουήλ κατά τις έδω συζητήσεις τους. Αναφέρουμε, ως παράδειγμα, την αντιλατινική πραγματεία που συνέθεσε όταν έπισκέφθηκε το Παρίσι το 1400-1402, όταν ζητούσε από τους Δυτικούς στρατιωτική βοήθεια¹⁰. Έπομένως, η ένωση των Έκκλησιών που προέτεινε την περίοδο 1385-1387 ήταν καθαρώς έλιγμός προκειμένου να επιτύχει στρατιωτική βοήθεια.

Τελικώς, η άποστολή πρέπει να απέπλευσε από τη Θεσσαλονίκη για την Ιταλία τον Φεβρουάριο ή Μάρτιο του 1385, όπως προκύπτει από τις προαναφερθείσες έπιστολές του Κυδώνη, με πρώτο σταθμό τη Βενετία, όπου και έπισκέφθηκε τις βενετικές άρχές (τη Signoria). Δεν είναι, πάντως, γνωστές οι ένεργειές της στη Βενετία, ούτε και οι προσπάθειές της να συναντήσει τον Πάπα, ό όποιος περιπλανιόταν μεταξύ Nocera,

Μανουήλ. Τον χειμώνα ή την άνοιξη του 1384-1385 ό αυτός Κυδώνης έγραφε στον Μανουήλ ότι πληροφορήθηκε για την αντιπροσωπεία στην Ιταλία από κάποιον Πόθο, άγνωστο, πάντως, από άλλες πηγές, Loenertz, *ό.π.*, 302³⁴⁻⁴⁰. Για να έπιστρέψουμε στον Ευθύμιο φαίνεται ότι ζούσε στο περιβάλλον του ήσυχαστου μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ίσιδώρου Γλαβά, ό όποιος συνδεόταν, ως έλέχθη, με τον Κυδώνη και τον όποιο ματαίως ό Ίσιδωρος προσπαθούσε να μεταπεισει να επιστρέψει στην όρθόδοξη πίστη από την όποία είχε άποστεί από το 1360, όποτε προσεχώρησε στη Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία: βλ. Loenertz, *ό.π.*, 133.

5. Loenertz, *ό.π.*, 302⁵¹⁻⁵².

6. *Ό.π.*, 302³⁸⁻⁵⁴.

7. *Ό.π.*, 302⁶⁰⁻⁶³.

8. *Ό.π.*, 302⁶¹⁻⁷⁵.

9. É. Legrand, *Lettres de l'empereur Manuel Paléologue*, Paris 1893, σσ. 11-12.

10. Για την αντιλατινική πραγματεία του Μανουήλ Παλαιολόγου βλ. J. W. Bavier, *Manuel II Paleologus (1391-1425): A study in Late Byzantine statesmanship*, New Brunswick 1968, σσ. 192-193, 434, 437.

ὅπου ἦταν ἐγκλειστος, καὶ Γένοβας. Δὲν ἀποκλείεται, ὥστόσο, νὰ κατόρθωσε νὰ συναντήσει τὸν Πάπα στὸν ὁποῖο παρουσίασε τὶς προτάσεις τοῦ Μανουήλ¹¹.

Ἀκολούθησε ἡ ἐπίσκεψη τῆς παπικῆς ἀποστολῆς στὴ Θεσσαλονίκη τὴν ἀνοιξὴ ἢ τὸ θέρος τοῦ 1386· καὶ πάλιν οἱ ἐπιστολὲς ὑπ' ἀριθμ. 334, 335, 327 τοῦ Δημ. Κυδώνη ἀποτελοῦν πηγὲς ἀξιόπιστες, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον, γιὰ νὰ γνωρίσουμε τὰ γεγονότα καὶ τὶς ὁποῖες λεπτομέρειες, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, ἂν ἡ αντιπροσωπεία αὐτὴ ἔλαβε ὁδηγίες ἀπὸ τὴ Ρώμη. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἐπικεφαλῆς τῆς παπικῆς ἀντιπροσωπείας ἦταν μία γνωστὴ προσωπικότητα τῆς ἐποχῆς· πρόκειται γιὰ τὸν Paul Foscarì, τὸν λατῖνο ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν. Ὁ ἐν λόγῳ Foscarì ἦταν γόνος γνωστῆς βενετικῆς οἰκογενείας, διετέλεσε ἐπίσκοπος Κορώνης, ἔπειτα τοῦ Castello στὴ Βενετία καὶ τὸ 1375 προήχθη σὲ ἀρχιεπίσκοπο Πατρῶν καὶ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1387 μετὰ τὸν θάνατον τῆς βασιλισσας Ἰωάννας τῆς Νεαπόλεως ὀνομάσθηκε κυβερνήτης (βάιλος) τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας. Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴν εἶχε σημαντικὸ ρόλον στὰ πράγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ὅπου συγκροῦνταν Ἕλληνες, Φράγκοι, Καταλανοὶ καὶ Τοῦρκοι, ἔχοντας πάντοτε τὴ στήριξιν τῆς πατρίδος τοῦ Βενετίας καὶ φυσικὰ τὴν προστασίαν τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ Στ', τοῦ ὁποῖου ὁ Foscarì ἦταν παπικὸς βικάριος τοῦ πριγκιπάτου τῆς Ἀχαΐας¹². Ἦταν λοιπὸν ὁ Foscarì τὸ καταλληλότερον πρόσωπον νὰ ἠγηθῆι αὐτῆς τῆς παπικῆς ἀντιπροσωπείας στὴ Θεσσαλονίκη τὴν ἀνοιξὴ-θέρος τοῦ 1386, ὅπως προκύπτει ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Κυδώνη πρὸς τὸν Θεσσαλονικέα Ραδηνό¹³. Στὴν παπικὴ ἀντιπροσωπεία μετεῖχε καὶ ὁ φρεῖ Γαρσία, τὸν ὁποῖον μνημονεύει καὶ ὁ Κυδώνης στὴν ἴδια ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Ραδηνό¹⁴. Παραδόξως, ὁμοίως, ἀντὶ τῆς Θεσσαλονικῆς οἱ παπικοὶ ἀποβιβάσθησαν στὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ ὑποδοχὴ πού τῆς ἐπιφυλάχθηκε δὲν ἦταν καὶ ἡ καλύτερη. Ὁ Δημ. Κυδώνης αὐτόπτης μάρτυς γεγονότων, διηγεῖται γιὰ τὴν παραμονὴν τῶν παπικῶν στὴ Βασιλεύουσα σὲ ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Θεσσαλονικέα Ραδηνό¹⁵. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν παπικῶν στὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀκολούθησε ἡ ἐπίσκεψίς τῆς στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ἔφθασε στὰ τέλη τοῦ θέρους ἢ ἀρχῆς τοῦ φθινοπώρου. Ἡ ἀποστολὴ καθυστέρησε νὰ ξεκινήσῃ γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη λόγῳ τρικυμίας, ἐνῶ μία ἄλλη φήμη ἤθελε νὰ ὀφείλεται σὲ λοιμὸν πού ἐμφανίσθηκε σὲ πληρώματα πλοίου¹⁶. Στὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ραδηνό ὁ Κυδώνης

11. T. George - S. J. Dennis, *The Reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382-1387*, ἔκδ. Pont. Institutum Orientalium Studiorum, Romae 1960, σσ. 142-144.

12. Γιὰ τὸν Foscarì βλ. Κ. Τριανταφύλλου, *Ἱστορικὸ Λεξικὸ τῶν Πατρῶν*, τ. 2, Πάτρα 1995, σσ. 21, 91 καὶ G. Fedalto, *La Chiesa Latina in Oriente*, τ. 1, Verona 1981, σσ. 366-368.

13. George - Dennis, *ὁ.π.*, σσ. 145-146· Loenertz, *ὁ.π.*, 334.

14. *Ὁ.π.*, 334³⁰· ὁ Γαρσία (Garcia) ἦταν Ἰσπανὸς κληρικὸς, πιθανῶς Δομηνικανός, πού μνημονεύεται συχνὰ στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Κυδώνη ὑπ' ἀριθ. 221⁷, 260^{16, 22}, 266⁴, 310⁵. Τὸ θέρος τοῦ 1384 εὕρισκόταν στὸ Ναύπλιο μὲ τὴν παπικὴν κουρῖαν καὶ πρέπει νὰ ταυτισθῆι μὲ τὸν Garcia, ἀρχιεπίσκοπον Θηβῶν, ἐκλεγέντα πρὸ τῆς 1ης Ἰουνίου 1387· βλ. George - Dennis, *ὁ.π.*, σ. 145 σημ. 30.

15. Loenertz, *ὁ.π.*, 334, ἐπιστολὴ Κυδώνη πρὸς τὸν Θεσσαλονικέα Ραδηνό. Ὁ Κυδώνης γράφει στὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν γιὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποστολῆς, τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν τὴν ἀπόρριψιν τοῦ filioque, τὴν περιφρονητικὴν συμπεριφορὰν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν παπικὴν ἀντιπροσωπείαν, 334¹²⁻¹⁴.

16. Γιὰ τὸν λοιμὸν στὴν Κωνσταντινούπολιν ἔχομε τὴν πληροφορίαν ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ Ἰσιδώρου Γλαβᾶ πρὸς τὸν Παλαιῶν Πατρῶν: *Πρὸ μνηῶν γὰρ ἤδη τριῶν μνηῶν λοιμῶδης ἐπι-σχεθεῖσα νόσος τὴν νεαρὰν κατεβόσκειτο ἡλικίαν...*, βλ. Σπ. Λάμπρου, «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγιωτάτου Ἰσιδώρου ἐπισκόπου Θεσσαλονικῆς», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 9 (1912) 378, ἐπιστολὴ Ε', 5-14. Βλ.

γράφει ότι ο παπικός πρεσβευτής αναχωρεί για τη Θεσσαλονίκη εὐχόμενος μὴ τύχει τῆς ἰδίας ὑποδοχῆς καὶ ἐκεῖ, τοῦ ἐκφράζει τὴ βεβαιότητα ὅτι ὁ παπικός πρεσβευτής ἔρχεται στὴ Θεσσαλονίκη μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι θὰ κάμει τὸ καλύτερον, γι' αὐτὸ καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ραδηνὸ νὰ συμβουλευθεῖ τὸν Μανουήλ νὰ τὸν τιμῆσει κατὰ τὸν δέοντα τρόπον γιατί ἀξίζει αὐτὴν τὴν τιμὴ ἐκ τοῦ χαρακτήρου του. Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ μνημονεύεται καὶ ὁ φρεῖ Γαρσία πού ἦταν, καὶ αὐτός, φίλος τοῦ Μανουήλ¹⁷. Στὴ Θεσσαλονίκη ἡ παπικὴ ἀντιπροσωπεῖα ἐγίνε δεκτὴ μὲ τιμὲς καὶ φαίνεται ὅτι, τουλάχιστον ἐπιφανειακῶς, πέτυχε τοῦ σκοποῦ της, ἀφοῦ οἱ συζητήσεις μὲ τὸν Μανουήλ διεξήχθησαν σὲ ἓνα πολὺ φιλικὸ κλίμα, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἦταν ἡ συμφωνία νὰ σταλεῖ στὴν κινδυνεύουσα πόλη στρατιωτικὴ βοήθεια, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν πλευρὰ του, ὁ Μανουήλ θὰ δεχόταν τὴν ἔνωση μὲ τοὺς Ρωμαιοκαθολικοὺς καὶ φυσικὰ καὶ τὸ filioque¹⁸. Ὁ ἀσχοληθεὶς μὲ τὴ βασιλεία τοῦ Μανουήλ Παλαιολόγου George Dennis πιστεύει ὅτι στὴ Θεσσαλονίκη ἐπεκράτησε, μετὰ τὶς συμφωνίες αὐτές, ἐνθουσιασμός, ἀφοῦ ἡ πόλη θὰ ἀνακουφιζόταν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ κλοιὸ παραμερίζοντας τὰ δόγματα. Ὁ ἐνθουσιασμός αὐτὸς φαίνεται, πάντως, ὅτι περιοριζόταν στὰ μέλη τῆς αὐλῆς τοῦ Μανουήλ, στίς δημοτικὲς ἀρχές καὶ σὲ ὀρισμένα μέλη τῆς ἐντοπίας λογιουσίνης καί, ἀσφαλῶς, στοὺς κύκλους τῶν φίλων τοῦ ἐνωτικοῦ Κυδῶνη. Ἡ πλειοψηφία τῶν Θεσσαλονικέων μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰσιδώρο Γλαβᾶ, τὸν κληρὸ, τοὺς μοναχοὺς, ὅλοι εἶχαν ἀντίθετη ἀποψη· πολλοὶ μάλιστα ἀπὸ αὐτοὺς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπο ἐγκατέλειψαν τὴν πόλη, ἔχοντας καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ λαοῦ, πού ἦταν ἀντίθετος μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Μανουήλ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γλαβᾶς ἐγκατέλειψε τὴν πόλη ἤδη ἀπὸ τὸ 1383 καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη· καθαιρέθηκε μάλιστα τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1384, ἀλλ' ἐπέστρεψε στὴ Θεσσαλονίκη στίς 26 Ὀκτ. 1393, ὅπου καὶ παρέμεινε ὡς τὸν θάνατό του (11 Ἰαν. 1396)¹⁹. Χαρακτηριστικὲς, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, εἶναι δύο ὁμιλίαι του, ὅπου κατηγορεῖ τὸν Μανουήλ γιὰ ἀπαλλοτριώση ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων²⁰.

καὶ Loenertz, ὁ.π., 331³², 337³⁸, 345⁶⁵, 335¹²⁻¹⁴.

17. Loenertz, ὁ.π., 334²⁰⁻³⁴.

18. Ὁ Κυδῶνης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Μανουήλ, καὶ οἱ συνεργάτες του προφανῶς, ἐδέχθησαν τὴν ἔνωση καὶ τὸ filioque: *καὶ νῦν ἡμῖν τὴν πόλιν πεπεισθαι τοῖς αὐτοῖς τὸν Υἱὸν οἴσπερ καὶ τὸν πατέρα τιμᾶν*, Loenertz, ὁ.π., 327¹⁴⁻¹⁵. Ἡ αὐτὴ ἐπιστολὴ μεταφέρει καὶ τὸ κλίμα τῆς ὑποδοχῆς τῶν παπικῶν στὴ Θεσσαλονίκη πού ἦταν πολὺ θερμὸ καὶ ἐγκάρδιο. Πρβλ. καὶ τὸν Dennis, ὁ.π., σ. 148, πού σχολιάζει ὅτι κατ' αὐτὴν τὴν περίοδο ὁ Μανουήλ ἦταν εὐνοϊκὰ διακείμενος πρὸς τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν.

19. Λάμπρος, «Ἐπιστολαὶ τοῦ ἀγνωστάτου Ἰσιδώρου», ὁ.π., σ. 400. Ὡς αἰτία τῆς καθαιρέσεώς του θεωρεῖται ἡ ἐγκατάληψη τοῦ ποιμνίου του: *Ἐφηνγες προδότης γενόμενος τοῦ ἀμματος καὶ τῶν μελῶν τοῦ Χριστοῦ, ἀτινά εἰσιν οἱ Χριστιανοί*, ὁ.π., σ. 402. Ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ.π., σσ. 402-403, συνδέει τὴ φυγὴν τοῦ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονικῆς ἀπὸ τὸν φόβον τῶν Ὀθωμανῶν πού λίγο πρὶν εἶχαν καταλάβει τὶς Σέρρες (19 Σεπτεμβρίου 1383)· ὁ ἴδιος –ὁ Γλαβᾶς– γράφοντας πρὸς τὸν μητροπολίτη Σερρών Ματθαῖον τὸν Φακρᾶσῃ ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τῶν Σερρών. Οἱ Θεσσαλονικεῖς, ὡστόσο, ζητοῦσαν ἐπιμόνως τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἰσιδώρου, ὁ ὁποῖος περιοριζόταν σὲ εὐχὰς καὶ ὑποθήκες περὶ τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν τους, ὅπως φαίνεται καὶ στίς ἐπιστολὰς πού ἐξέδωσε ὁ Σπ. Λάμπρος, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει ὅτι ὁ Γλαβᾶς ἦταν σχεδὸν ἐγκλειστος ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ε΄ Παλαιολόγο, Λάμπρος, ὁ.π., σ. 405· πρβλ. ἐπιστολὴ Ζ΄ (382-386), Η΄ (387-341). Γιὰ τὴν καθάρσιν του βλ. τὴν ἐπόμενη σημείωσιν.

20. Βλ. ἐπὶ τοῦ προκειμένου Βενιζέλος Χ. Χριστοφορίδης, *Ἰσιδώρου Γλαβᾶ, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίαι*, τ. Α΄, Ε.Ε.Θ.Σ. - Τμῆμα Θεολογίας, τ. 1, 1992, Παράρτημα, ἀριθμ. 6, σσ.

Ἐκείνη ἡ περίοδος ἐξετέθησαν παραπάνω, ἐγείρονται ὁρισμένα ἐρωτηματικά, ὅπως, ἂν πράγματι, ὁ Μανουὴλ αὐτὸς ὁ ἴδιος δέχθηκε τὴν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν, πῶς αὐτὴ ἀναγγέλθηκε στοὺς Θεσσαλονικεῖς, πόσοι κληρικοί τὴν ἐδέχθησαν – ἂν τὴν ἐδέχθησαν –, τί μέτρα ἐλήφθησαν γιὰ τὴν προώθησή της. Τελικῶς, ὁ Μανουὴλ ἔδειξε μία φιλενωτικὴ τάση κατὰ τὴ δεδομένη περίοδο (1385-1387) γιὰ πολιτικούς λόγους προσδοκώντας στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ Δύση, τάση πού ἀναίρεσε ὡς αὐτοκράτωρ. Ὡστόσο τὰ πάντα ἔληξαν, ὅταν μερικὸς μῆνες ἀργότερα, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1387, ἡ Θεσσαλονίκη ἔπεσε στὰ χέρια τῶν Ὀθωμανῶν. Πάντως, ἂν κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Κυδώνη, στὴν Κωνσταντινούπολη ἡ ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὰ γεγονότα στὴ Θεσσαλονίκη ἐκείνο τὸ φθινόπωρο τοῦ 1386 προεκάλεσαν ἀντιδράσεις καὶ ἀπογοήτευση στὴ βυζαντινὴ πρωτεύουσα· ἐννοεῖται ἀπὸ πλευρᾶς φιλενωτικῶν. Ἀνάλογη θὰ ἦταν καὶ ἡ ἀντίδραση τῶν ἀθηνωτικῶν – ὑπενθυμίζουμε ὅτι τὴν κρίσιμη περίοδο τῶν συζητήσεων καὶ τῶν ἐπισκέψεων στὴν Κωνσταντινούπολη εἶχε καταφύγει ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Ἰσίδωρος Γλαβᾶς. Γεγονός εἶναι, πάντως, ὅτι στὴ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξαν ἀντιδράσεις καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς λατίνους ἡσυχαστές, ἐνῶ στὴν Κωνσταντινούπολη ἐπικρατοῦσε ἡ ἀντίληψη ὅτι ἡ πόλη μας τιμωρήθηκε ἀπὸ τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσα ἔνωση. Ὁ Μανουὴλ, ἐξάλλου, ὡς αὐτοκράτωρ πλέον, ἐδέχθη σφοδρὴ κριτικὴ γιὰ τὶς προσπάθειές του νὰ συνεννοηθεῖ με τοὺς Δυτικούς κατὰ τὸν καιρὸ πού κυβερνοῦσε τὴ Θεσσαλονίκη, ἐνῶ ὁ Δημήτριος Κυδώνης, ὡς γνωστόν, δὲν ἔπαυσε νὰ διακηρύσσει τὴν ἔνωση με ἀντάλλαγμα τὴ στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴ Δύση.

Ἀπὸ πλευρᾶς Δυτικῶν, ὁ Πάπας Οὐρβανὸς δὲν βοήθησε, οὔτε στρατιωτικὴ βοήθεια ἔστειλε κατὰ τὰ συμφωνηθέντα ἐδῶ στὴ Θεσσαλονίκη· ἄλλωστε, αὐτὴν τὴν περίοδο ὁ Πάπας εὐρισκόταν σὲ διαμάχη με τοὺς δυτικούς ἡγέτες. Ὑπάρχει, ὁμως, μία

10, 46-48 (ὁμιλία 28), ὅπου ἔμμεση, πλὴν σαφῆς, ἀναφορὰ περὶ τῆς ἀπαλλοτριώσεως τῶν ἀναθημάτων τῶν ἱερῶν οἰκῶν. Ὁ Μανουὴλ, πράγματι, ἀπαλλοτρίωσε ἐκκλησιαστικὰ καὶ μοναστηριακὰ κτήματα, τὰ ὁποῖα ἐδόθησαν ὡς πρόνοιες σὲ στρατιωτικούς, *ὁ.π.*, σ. 10 καὶ σμμ. 15, 12, ὁμιλία 38. Ὁ Ἰσίδωρος γιὰ νὰ μὴ θίξει τὸν Μανουὴλ ἐπιροίπτει εὐθύνες γιὰ τὴν ἀπαλλοτρίωση σὲ εἰσηγήσεις κακῶν συμβούλων του, Χριστοφορίδης, *ὁ.π.*, σ. 11, ὁμιλία 30, σ. 82 κ.ἑξ. καὶ Λάμτρος, *ὁ.π.*, σ. 350 κ.ἑξ. Πρβλ. Βενιζέλος Χριστοφορίδης, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Ἰσίδωρος Γλαβᾶς καὶ τὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του», *Ε.Ε.Θ.Σ.Α.Π.Θ.* 29 (1988) 549-552, 557, ὅπου τὸ ὑποκεφάλαιο «Ἀντίθεση στὴν ἀπαλλοτρίωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας», ὅπου ὁ κ. Χριστοφορίδης στηρίζεται στὶς ὁμιλίες 28, 30 τοῦ Ἰσιδώρου, τὶς ὁποῖες ἐξέδωσε, τὸ 1992, στὴ μνημονευθεῖσα μελέτη. Γιὰ τὴν καθαίρεση τοῦ Ἰσιδώρου βλ. τοῦ ἴδιου, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὁ.π.*, σ. 547 κ.ἑξ., ὅπου, μετὰξὺ τῶν ἄλλων αἰτιῶν, θεωρεῖται ἡ «αὐθαίρετη» ἐπέμβαση τοῦ Πατριάρχου Νείλου (1379-1388) στὰ διοικητικὰ τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης· ὁ Ἰσίδωρος εἶχε τιμωρήσει, γιὰ ἀγνώστους λόγους, τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἁγίου Βασιλείου Δωρόθεο καὶ τὸν ἱερέα Ἀλληλούϊα, πού κόνιζαν τὴν χρῆση τοῦ «ἐκκλήτου» προσέφυγαν στὸν Πατριάρχη, πού προφανῶς τοὺς δικαίωσε· βλ. Χριστοφορίδης, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὁ.π.*, σσ. 547-548. Ἡ σύγκρουσή του αὐτὴ με τὸν Πατριάρχη καὶ ἡ δυσαρέσκειά του ἐναντι τοῦ Μανουὴλ ἀπὸ τὴν ἀπαλλοτρίωση τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων καὶ ὁ φόβος, ἴσως, τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης συνέβαλαν στὴ φυγὴ του στοὺς ἡσυχαστήριον τῶν Ξανθοπούλων στὴ Βασιλεύουσα. Ἡ ἐμμονὴ του μάλιστα νὰ παραμείνει στὴν Κωνσταντινούπολη, παρὰ τὶς προσπάθειες τοῦ Πατριάρχου νὰ ἐπανεέλθει στὴν ἔδρα του, ὁδήγησαν στὴν καθαίρεσή του τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1384· βλ. Χριστοφορίδης, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὁ.π.*, σσ. 558-559· γιὰ τὴν ἄρση τῆς καθαιρέσεώς του βλ. τοῦ ἴδιου, *ὁ.π.*, σ. 566 κ.ἑξ. Ἐνδιαφέρον πάντως, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἰσίδωρος πρὸ τῆς φυγῆς του ἐξεφώνησε λόγο, ὅπου προέτρεπε ἱερεῖς, μοναχοὺς, στρατιωτικούς, εὐγενεῖς νὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν πόλη μας, Χριστοφορίδης, *Ἰσιδώρου Γλαβᾶ ὁμιλίες*, ὁμιλίες 12 καὶ 37, καὶ «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης», *ὁ.π.*, σσ. 552-553.

ἐπιστολή τοῦ Οὐρβανοῦ στὸν Ἀγγέλο Correr, ἐπίσκοπο τοῦ Castello –τὸν κατοπινὸ Πάπα Γρηγόριο ΙΖ'– ἀπὸ 9 Ἀπριλίου 1388, μὲ τὴν ὁποία διέτασσε νὰ ἐξοπλισθοῦν δύο γαλέρες μὲ ἐθελοντὲς ποὺ θὰ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴ Βενετία γιὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς Ἕλληνες²¹. Ἦταν ἀργὰ πιά, ἀφοῦ τὰ πάντα εἶχαν κριθεῖ.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΝΙΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ: ΜΙΑ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟ 1737-1738

Ἐνα ἀπὸ τὰ δραματικὰ γεγονότα ποὺ ἔνωσαν Ἕλληνες καὶ Σέρβους στὴ μακράιωνη πορεία τῆς αἰχμαλωσίας τους εἶναι μία λεπτομέρεια χαμένη στὴ ροὴ τῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας· τὸ γεγονός αὐτὸ συνέβη τὸν Αὐγούστο τοῦ 1737 καὶ οἱ συνέπειές του ἀκολούθησαν καὶ τὰ ἐπόμενα ἔτη. Αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια θὰ ἐκθέσουμε ἀμέσως παρακάτω καὶ ἔχει μάλιστα σχέση μὲ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὴ Μακεδονία, μολοντί ἔλαβε χώρα στὴν πόλη Νις (Νίσσα) τῆς Ν. Σερβίας, τετρακόσια χιλιόμετρα ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη. Πρόκειται γιὰ μία ἄγνωστη πτυχή τῆς ἱστορίας τῶν δύο λαῶν, ἡ ὁποία, ἐξ ὅσων γνωρίζω εἶναι ἄγνωστη στοὺς Ἕλληνες καὶ Σέρβους ἐρευνητές¹. Τὴν ἀποκαλύπτουν, ὥστόσο, τὰ γαλλικὰ ἀρχεῖα.

Τὸ γεγονός αὐτὸ συνέβη κατὰ τὸν Τουρκοαυστριακὸ πόλεμο (1737-1738), ὁπότε οἱ Ὄθωμανοὶ κατέλαβαν πάλι τὴ Νις μετὰ ἀπὸ ὀλιγόχρονη αὐστριακὴ κυριαρχία ποὺ κράτησε περὶ τὰ εἴκοσι ἔτη: 1718-1738². Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴ σύντομη αὐστριακὴ κυριαρχία στὴν περιοχὴ τῆς Ν. Σερβίας ἀναπτύχθηκε ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση ποὺ εἶχε τὶς ρίζες τῆς στὴν παραδοσιακὴ πατριαρχικὴ δομὴ αὐτοδιοικήσεως τοῦ σερβικοῦ χωριοῦ ποὺ διατηρήθηκε καὶ στὶς ἐπόμενες δεκαετίες³. Ἡ Νις, ἄλλωστε, ἀποτελοῦσε στρατηγικὸ σημεῖο στὴ ΝΑ Εὐρώπη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἀκόμη χρόνους, ἀφοῦ ἀπ' ἐδῶ, ἀπὸ τὴ Ναϊσσό, ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἱστορικὴ ὀνομασία τῆς Νις, περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδός. Τὸ αὐτὸ ἴσχυε καὶ γιὰ τοὺς Αὐστριακοὺς στὴ δεδομένη συγκυρία, ἐννοεῖται τοῦ τουρκοαυστριακοῦ πολέμου. Πράγματι, τὴν ἐποχὴ ποὺ μᾶς ἀφορᾷ οἱ Ὄθωμανοὶ ἔστειλαν πολυπληθὲς στράτευμα κατὰ τῶν Αὐστριακῶν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν σερασκέρη στρατάρχη Ἀχμέτ Κιοπρουλοῦ πασᾶ⁴. Κατὰ τὴν πολιορκία ζοῦσαν στὴ Νις καὶ τὴν περιοχὴ

21. George - Dennis, *ὁ.π.*, σ. 150.

1. Μικρὴ μόνον ἀναφορὰ κάνει ὁ Ἄπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 263 σημ. 3, ὅπου γράφει ὅτι μετὰ τὴν πολιορκία τῆς Νις ἐμφανίσθηκε στάση τοῦ ἐμπορίου στὴ Μακεδονία.

2. Βλ. Peter F. Sugar, *Ἡ Νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη κάτω ἀπὸ Ὄθωμανικὴ κυριαρχία (1354-1804)*, τ. Β', μτφρ. Παυλίνα Χρ. Μπαλονῆ, ἐκδ. Σμίλη, Ἀθήνα 1994, σ. 175, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸν τουρκοαυστριακὸ πόλεμο, τὶς ἀπώλειες τῶν Αὐστριακῶν καὶ τὴν παρέμβαση τοῦ Γάλλου πρεσβευτῆ στὴν Κωνσταντινούπολη στὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τοῦ Βελιγραδίου (1739).

3. Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Οἱ βάλκανικοὶ λαοὶ - Ἀπὸ τὴν τουρκακὴ κατάκτηση στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση (14ος-19ος αἰ.)*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 9.

4. Ὁ Ἀχμέτ Κιοπρουλοῦ ὀνομάσθηκε διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης, ὅταν βρισκόταν στὴ Νις ἐπικεφαλῆς (σερασκέρης) τοῦ τουρκοῦ στρατοῦ. Ὅπως, ὁμως, θὰ δοῦμε παρακάτω καθυστέρησε ἀρκετὰ νὰ κατέλθῃ στὴ Θεσσαλονίκη καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὰ καθήκοντά του καὶ τὸν ἀντικαθιστοῦσε, κατὰ τὴ συνθήκη τῆς τουρκακῆς διοικήσεως, ὁ μουσελίμης. Ὁ Κιοπρουλοῦ ἐφθασε στὴν πόλη μᾶς στὶς 10 Σεπτεμβρίου 1744· βλ. Ν. Svoronos, *Le commerce de Salonique au XVIIIe siècle*, Paris, P.U.F., 1996, σ. 22, σημ. 7 (στὸ ἐξῆς: Svoronos, *Le commerce*).